

Globální péče o biologickou rozmanitost: mírný pokrok v mezích zákona

Summit OSN o biologické rozmanitosti přinesl vítané a nečekané výsledky. Těmito slovy vyhodnotil japonský zpravodaj prestižního časopisu Science Denis Normile v jednom z listopadových čísel r. 2010 jubilejní 10. zasedání konference smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti (CBD), které se uskutečnilo v říjnu 2010 v japonské Nagoji.

Poněkud zprofanované označení „megapakce“ vystihuje nagojské jednání naprosto dokonale. Čtvrté největší japonské město, které spíše než ochrana přírody proslavily osobní a nákladní automobily značky Toyota, hostilo po dva týdny podle oficiálních údajů na 8 000 delegátů zastupujících vlády, mezinárodní mezivládní organizace, jako je FAO (Organizace OSN pro zemědělství a výživu) či UNESCO (Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu), jiné mezinárodní mnohostranné úmluvy, nevládní organizace a občanská sdružení s globální, kontinentální i celostátní působností, průmysl a obchod, domorodé obyvatelstvo a v neposlední řadě akademickou obec. Samotný počet účastníků vyvolával oprávněné obavy, zda je vůbec možné mezi tolika různými zájmy dospět k všeobecně přijatelnému kompromisu, kam by měla ochrana biologické rozmanitosti a udržitelné využívání jejích složek v celosvětovém měřítku v příštím desetiletí směřovat.

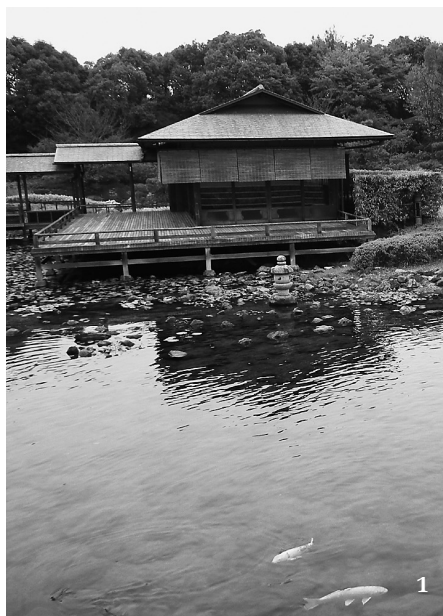
Spravedlivě a rovnoprávně?

CBD byla po téměř pětiletých přípravách sjednána v r. 1992, tedy v době, kdy vrcholil zájem politiků a řídicích pracovníků o životní prostředí a kdy se environmentální otázky těšily dosud největší podpoře světové veřejnosti. Proto se mezi hlavní úkoly úmluvy dostalo dlouho neřešené vlastnictví genetických zdrojů. Úmluva o biologické rozmanitosti označuje za genetický materiál cokoli rostlinného, živočišného, mikrobiálního nebo jiného původu, co obsahuje funkční geny. Genetickým zdrojem potom rozumíme genetický materiál skutečné nebo potenciální hodnoty, a to včetně produktů soudobých biotechnologických postupů včetně genetických modifikací. Podle střízlivých odhadů FAO je 40 % světového hospodářství přímo či nepřímo založeno na genetických zdrojích. Zatímco mocná Světová obchodní organizace (WTO) tvrdí, že genetický zdroj patří tomu, kdo si jej nechal podle mezinárodního práva patentovat, Úmluva o biologické rozmanitosti ctí jinou zásadu. Vláda má suverénní právo legislativně stanovit způsob nakládání s genetickými zdroji nacházejícími se na jejím území. Protože bez využívání genetických zdrojů v řadě odvětví, jako jsou biotechnologie, zemědělství, farmaceutický, kosmetický nebo potravinářský průmysl, není rozvoj vůbec myslitelný, smluvní strany CBD by

současné měly vytvářet podmínky usnadňující přístup k těmto zdrojům a jejich z hlediska životního prostředí vhodné využití jinými smluvními stranami. Přístup ke genetickým zdrojům je v rámci CBD založen na podmínkách vzájemně schválených smluvních stranou, která tyto zdroje poskytuje, a smluvní stranou, která je přijímá. Podstatné je, že každá smluvní strana musí, pokud si nevymíní jinak, předem souhlasit s přístupem ke svým genetickým zdrojům. Uvedená právní ustanovení byla dlouho pouze proklamací. A důvod? Jednoznačný postup, jak zmiňovanou klauzuli v praxi naplňovat, v podobě právně závazného dokumentu o spravedlivém a rovnoprávném rozdělení přínosů z využívání genetických zdrojů včetně přístupu k nim, vyjednávaly smluvní strany CBD již od r. 2004. Vleklá, únavná a finančně nákladná jednání opakovaně dospěla k závěru, že jsme již krůček od shody, ale že se musíme sejít ještě jednou – a už doopravdy naposledy.

Pomyslný pes je zakopán v nerovnoměrném rozdělení druhové bohatosti na Zemi. Pro suchozemské prostředí obecně platí, že čím blíže k rovníku, tím více druhů v příslušné oblasti najdeme. Uvedenou

dlouhodobě známou skutečností se snaží vysvětlit přinejmenším čtyři makroekologické teorie. Výsledkem popsané zákonitosti je, že se v rozvojových zemích nachází čtyřikrát více genetických zdrojů než v hospodářsky vyspělých státech. I přes viditelný nástup „nových“ ekonomik, jako je Čína, Indie a Brazílie, zůstává poměr spotřeby genetických zdrojů mezi Severem a Jihem přesně opačný.

Nelze popřít, že zejména v posledních 30 letech se v globálním měřítku rozmáhá biopirátství. Pod tímto výrazem chápeme činnost, při níž jsou určitý genetický zdroj nebo tradiční znalost jeho využívání získány bezplatně v rozvojové nebo postkomunistické zemi bez jejího předcházejícího souhlasu a patentovány v hospodářsky vyspělém státě, nejčastěji nadnárodní firmou.

Delegace jednoho z nejvýznamnějších účastníků v mezinárodní ochraně biodiverzity – Brazílie, uváděla jako výmluvný příklad biopirátství využití jedu křovináře žararaky (*Bothrops jararaca*). Místní obyvatelé již delší dobu vědí, že uštknutí tímto hadem příbuzným zmijím ředí krev do té míry, že u oběti dojde k prudkému poklesu krevního tlaku a často vykrvácí. Poté, co jistý brazilský výzkumník izoloval z jedu aktivní substanci, badatelé z Velké Británie a Spojených států objasnili mechanismus, kterým jed působí na oběhovou soustavu člověka a vyvinuli syntetickou látku kaptopril, napodobující působení jedu křovináře. V r. 1981 uvedla farmaceutická firma, která si látku nechala patentovat, pod názvem captoten na americký trh lék proti vysokému tlaku a srdečnímu selhání. Ze zisku, který již dosáhl miliard USD, neviděla brazilská vláda nebo místní komunita jediný cent.

Doslova na poslední chvíli přijatý Nagojský protokol o přístupu ke genetickým zdrojům a spravedlivém, rovnoprávném sdílení přínosů plynoucích z jejich využívání nastavuje jasná pravidla, jak si má počínat každý, kdo hodlá využívat pro obchodní účely určitý genetický zdroj: získat předem k takovému kroku souhlas vlády příslušného státu. Vlády mohou k protokolu přistupovat od 1. února 2011 a v platnost vstoupí 90 dní poté, co jej ratifikuje 50 smluvních stran CBD. Optimisté věří, že k tomu dojde již v r. 2013.

Dojednaná norma mezinárodního práva by měla zjednodušit život také vědcům. Četní molekulární biologové a taxonomové se dostali do situace, že i když splnili předpisy vývozního státu, požadovaný biologický materiál na výzkum nedostali. Nevyřčené podezření je zaškatulkovalo jako možné bioprospektory (hledáče nového komerčně využitelného genetického zdroje sběrem materiálu v terénu). Časopis Science v této souvislosti uvádí, že dosud trvá až dva roky, než badatelé absolvují složité papírování.

Hledání priorit

Již před nagojským jednáním bylo zřejmé, že závazek významně snížit rozsah a rychlost úbytku biologické rozmanitosti, a to

1 Mezi význačné nagojské kulturní památky patří tradiční čajovna v zahradě Širatori. Foto J. Plesník

v celosvětovém měřítku, v jednotlivých částech světa i v rámci států, a přispět tak k omezení chudoby (členské státy OSN), nebo úbytek dokonce přímo zastavit (členské státy EU), nebude dosažen (viz také Živa 2010, 4: LXIII–LXIV). Zůstávalo otázkou, nakolik se z této skutečnosti smluvní strany CBD poučí. Na druhou stranu je vidět, že péče o biologickou rozmanitost neprobíhá ve vzduchoprázdnu: dost dobře se neobejde bez víc než žádoucí podpory co největšího počtu zainteresovaných stran. Úmorná celodenní jednání v nagojském

kongresovém středisku znovu přinesla z tohoto pohledu nezbytný a trochu nečekaný konsenzus. Spočívá v tom, že se nakonec odsouhlasilo hned 20 dílčích cílů, přehledně seskupených do pěti strategických oblastí; smluvní strany by je měly splnit do symbolického r. 2020. Téměř všechny státy světa se tak kupř. zavázaly, že do r. 2020 zvýší rozlohu chráněných území na 17 % souše včetně vnitrozemských vod a 10 % moře včetně pobřeží, sníží na polovinu nebo tam, kde je to proveditelné, na nejnižší možnou míru rych-

lost a rozsah úbytku všech přírodních biotopů včetně lesů a významně omezí jejich poškozování a rozpad, nebo že obnoví nejméně 15 % poškozených ekosystémů.

Bylo by nespravedlivé nezmínit, že za úspěchem nagojského summitu stojí nesporně organizační schopnosti, vrozená pracovitost a osobní obětavost pořadatelů, kteří si vůbec nepřipustili, že by se 8 tisíc delegátů sjelo do posledního císařství zbytečně.

Oprava

V článku Z. Markové a M. Hejdy Invaze nepůvodních druhů rostlin jako environmentální problém (Živa 2011, 1: 10–14) v popisku k obr. 1 jsme omylem uvedli nesprávnou informaci o původu klejichy syrské. Správně má být: Klejicha syrská (*Asclepias syriaca*) je invazním druhem, jehož původní areál se nachází ve východních státech USA. Čtenářům se omlouváme.

Kontaktní adresy autorů

Pavel Burgert

Jindřišská 2040
530 02 Pardubice
e: pburgert@volny.cz

Eva Dušková (Petr Sklenář, Filip Kolář)

Katedra botaniky PřF UK
Benátská 2
128 01 Praha 2
e: jezaneek@gmail.com

Josef Fanta

Ke Králům 1109
252 29 Dobřichovice
e: jfanta.cz@gmail.com

Oldřich Fejfar

ul. Květnové revoluce 227
267 27 Běleč – Liteň
e: fejfar@natur.cuni.cz

Andrej Funk (Kateřina Koláčová)

Redakce časopisu Živa
Vodičkova 40
110 00 Praha 1
e: andrej.funk@volny.cz

Jiří Gaisler

Ústav botaniky a zoologie PřF MU
Kotlářská 2
611 37 Brno
e: gaisler@sci.muni.cz

Jan Havelka (a kolektiv)

Entomologický ústav
Biologické centrum AV ČR, v. v. i.
Branišovská 31
370 05 České Budějovice
e: jhavel@entu.cas.cz

Radim Hédl (a kolektiv)

Botanický ústav AV ČR, v. v. i.,
odd. ekologie
Poříčí 3b
603 00 Brno
e: radim.hedl@ibot.cas.cz

Petr Heneberg

Ústav obecné biologie a genetiky 3. LF UK
Ruská 87
100 00 Praha 10
e: Petr.Heneberg@lf3.cuni.cz

Lucie Hošková

Česká společnost ornitologická
Na bělidle 252/34
150 00 Praha 5
e: lucie.hoskova@gmail.com

Martin Kohoutek (Jiří Rejl)

Břežy 333
535 01 Přelouč
e: ketuohok@seznam.cz

Stanislav Komárek

Katedra filosofie a dějin
přírodních věd PřF UK
Viničná 7
128 44 Praha 2
e: stanislav.komarek@email.cz

Antonín Krása

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
Nuselská 39
140 00 Praha 4
e: antonin.krasa@nature.cz

Jarmila Kubíková

Žateckých 14
140 00 Praha 4
e: jarmila.kubikova@volny.cz

Deana Láníková

Jiráskova 20
680 01 Boskovice
e: deanas@seznam.cz

Jiří Liška

Botanický ústav AV ČR, v. v. i.
Zámek 1
252 43 Průhonice
e: jiri.liska@ibot.cas.cz

Ivan Literák (Zdeněk Laštůvka)

Ústav biologie a chorob volně žijících zvířat
Fakulta veterinární hygieny a ekologie VFU
Palackého 1/3
612 42 Brno
e: literaki@vfu.cz

Jiří Moravec

Národní muzeum
Zoologické oddělení PM
Cirkusová 1740
193 00 Praha 3 – Horní Počernice
e: jiri_moravec@nm.cz

Jan Myšák (Adam Lacina)

Ústav botaniky a zoologie PřF MU
Kotlářská 2
611 37 Brno
e: Anczoviczka@seznam.cz

Veronika Patrovská-Vernerová

Mikrobiologický ústav AV ČR, v. v. i.
Václavská 1083
142 20 Praha 4
e: patrov@biomed.cas.cz

Hana Patzenhauerová (a kolektiv)

Ústav biologie obratlovců AV ČR, v. v. i.
odd. populační biologie
Studenec 122
675 02 Studenec
e: bimbuser@volny.cz

Jan Plesník

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
Nuselská 39
140 00 Praha 4
e: jan.plesnik@nature.cz

Radomír Řepka (a kolektiv)

Ústav lesnické botaniky, dendrologie
a geobiocenologie LDF MENDELU
Zemědělská 3
613 00 Brno
e: radomir.repka@mendelu.cz

Milan Řezáč (Ondřej Machač)

Výzkumný ústav rostlinné výroby, v. v. i.,
odd. entomologie
Drnovská 507
161 06 Praha 6 – Ruzyně
e: rezac@vurv.cz

Roman Slaboch

Doležalova 1048
198 00 Praha 9
e: slaboch@chello.cz

Zbyšek Svoboda

Roháčova 73/1067
130 00 Praha 3
e: zbysvob@seznam.cz

Daniel Vaněk

Forenzní DNA servis, s. r. o.
Nad Štolou 1302/18
170 00 Praha 7
e: daniel.vanek@DNA.com.cz

Ivan Vergner

Zbýšov 33
285 65 Zbýšov v Čechách
e: ivan.vergner@atlas.cz